

## Z PROBLEMATYKI CHRYSTOLOGICZNEJ

Rec: Cristo, Hijo de Dios y Redentor del hombre, III Simposio Internacional de Teología de la Universidad de Navarra. Edición publicada bajo la dirección de Lucas F. Mateo-Seco, Domingo Ramos-Lissón, Luis Alonso, Marcelo Merino, José Manuel Zumaquero. Ediciones Universidad de Navarra. S.A. Pamplona 1982, s. 1024 (Colección Teológica, 31).

W r. 1981 zbiegły się rocznice dwóch wielkich soborów ekumenicznych: efeskiego oraz I konstantynopolińskiego. Wartość i aktualność głoszonych przez nie nauk wielokrotnie przypominał papież Jan Paweł II. Szczególnym jednak wyrazem był list papieski ogłoszony z tej okazji, a skierowany do episkopatów całego świata<sup>1</sup>.

Dla uczczenia wspomnianych soborów Wydział Teologiczny Uniwersytetu Nawarry w Pampelunie zorganizował III Sympozjum Międzynarodowe, które odbyło się w dniach 22-24 kwietnia 1981 r. Tematem tego spotkania była prawda: „Chrystus — Syn Boży i Odkupiciel człowieka”. W niniejszej recenzji idzie o bliższe ukazanie akt Sympozjum, które wydał wspomniany uniwersytet. Warto jeszcze dodać, iż ukazały się także akta dwóch poprzednich sympozjów<sup>2</sup>.

To obszerne opracowanie otwiera wykaz autorów referatów i komunikatów (s. 7-9) oraz spis treści (s. 11-14). Następnie zamieszczono wprowadzenie czy raczej swoście pojętą prezentację, napisaną przez przewodniczącego komitetu organizacyjnego, L.F. Mateo-Seco (s. 17-32). Stanowi ona próbę syntezy osiągnięć Sympozjum.

Akta otwarcia to kolejny blok treściowy. Składają się na nie wystąpienia J.L. Illanesa, dziekana Wydziału Teologicznego (s. 37-40), J.M. Cirarda, arcybiskupa Pampeluny (s. 41-43) i A. Nieta, rektora uniwersytetu (s. 45-48). Wszyscy trzej zwracają uwagę na rocznicę wspomnianych soborów jako podstawę tematyczną i organizacyjną Sympozjum. W wystąpieniach dwóch pierwszych można dostrzec elementy wskazujące na potrzebę ponownego spojrzenia na prawdy chrystologiczne.

Pierwszy, zasadniczy blok tematyczny zatytułowany jest: Chrystologia — egzegeza i prądy teologiczne dziś.

Chrystologia: aktualne perspektywy, prezentuje A.L. Trujillo, arcybiskup Medellín (Kolumbia), przewodniczący Konferencji Episkopatu

<sup>1</sup> List Ojca Świętego Jana Pawła II do Episkopatu Kościoła Powszechnego na 1600 rocznicę I Soboru konstantynopolińskiego i na 1550 rocznicę Soboru efeskiego. Vaticano 1981. Por. np. komentarz bezpośrednio po opublikowaniu wspomnianego listu: El Papa reafirma la divinidad del Espíritu Santo y que María es madre de Dios, YA z dnia 1 IV 1981; Mercedes Gordon, El Papa invita a Roma a representantes de las conferencias episcopales, tamże.

<sup>2</sup> *Ética y Teología ante la crisis contemporánea*. I Simposio Internacional de Teología. Obra colectiva dirigida por. J.L. Illanes, P.G. Alves de Sousa, T. Lopez, A. Sarmiento, Colección Teológica, 25, Ediciones Universidad de Navarra, S.A., Pamplona 1980, s. 664; *Cuestiones fundamentales sobre matrimonio y familia*. II Simposio Internacional de Teología. Obra colectiva dirigida por. A. Sarmiento, E. Tejero, T. Lopez, J.M. Zumaquero, Colección Teológica, 27, Ediciones Universidad de Navarra, S.A. Pamplona 1980, s. 976.

Latynoamerykańskiego (s. 55-77). Warto zauważyć, iż wystąpienie to spotkało się z bardzo żywą reakcją prasy hiszpańskiej<sup>3</sup>. Uzupełnieniem zaś jego był wywiad<sup>4</sup>.

Autor artykułu zastrzega się, iż prezentuje tylko analizę najnowszych tendencji chrystologicznych z punktu widzenia Ameryki Łacińskiej, przy jednoczesnym położeniu akcentów bardziej na aspekty pastoralne niż dogmatyczne. L. Trujillo zwraca uwagę, iż tendencje chrystologiczne, pochodzące zwłaszcza z Europy centralnej, mają zabarwienie protestanckie (RFN). Szczególnie opierają się one na tzw. hermeneutyce początków, np. Moltmana czy innych. W takim rozumieniu chrystologia akcentuje figurę historycznego Jezusa oraz Jego działalność socjalną czy czysto historyczną. Ukazuje się On jako reformator życia społecznego i ważna osoba historyczna.

W chrystologii południowoamerykańskiej, szczególnie w ostatnich latach, doszła do głosu tzw. teologia Chrystusa-rewolucjonisty, czy też tzw. jesusologia. Trujillo podkreśla bardzo wyraźnie, iż tendencje te opierają się na marksistowskiej analizie przeniesionej do teologii, i to w formie jednostronnej. Imiennie zwraca on uwagę na teologię J. Sobrina i L. Boffa, przy czym nie zajmuje się ich bardziej pogłębioną oceną i analizą. Zauważa tylko, że opierają się oni na literaturze niemieckiej, i to często protestanckiej.

Autor podkreśla, iż najnowsze tendencje chrystologiczne spotkały się z negatywną oceną ludu. Teologowie zaś je głoszący są nieliczni, choć bardzo krzykliwi i płodni, gdy idzie o literaturę (artykuły i książki). Ich możliwości publikatorskie nie tyle wynikają jednak z wartości prezentowanych opracowań, co z tendencji politycznych czy społecznych. Tzw. Kościół popularny, skupiający się w swej działalności przede wszystkim na akcjach skierowanych ku zmianie struktur czasowych, znajduje w tej teologii swe teoretyczne podstawy i oparcie.

W końcowej części artykułu A.L. Trujillo zwraca uwagę na fundamentalne znaczenie konferencji w Puebla. Dla chrystologii istotne są zwłaszcza numery 178 i 179. Ich aktualność realizowana jest w Ameryce Łacińskiej na dwóch płaszczyznach: pastoralnej i teologicznej. Pełna zaś ich wartość oceniana musi być w płaszczyźnie wiary ludu Bożego. *Cristologia desde la Fe*, zdaniem autora, jest jedyną i właściwą drogą rozumienia i rozwoju chrystologii.

Profesor nauk biblijnych Uniwersytetu w Pampelunie, J.M. Casciara, analizuje temat: Zbliżenie do Jezusa poprzez egzegezę (s. 79-110). Występujące w Ewangeliach określenia: Mesjasz, Syn Boży czy Pan są przede wszystkim świadectwami wiary. Jednak wiara ta osadzona jest na określonej podstawie historycznej, co więcej — istnieje wewnętrzna współzależność wiary i historii. Ją zaś w pełni odczytać można tylko w Osobie Jezusa z Nazaretu. Zdaniem Casciary, teologia i historia sta-

<sup>3</sup> Por. np. El presidente del CELAM inaugura en Navarra el III Simposio de Teología. ABC z dnia 23 IV 1981; Universidad de Navarra, Existe una estrecha relación entre la cristología y la eclesiología, Diario de Navarra z dnia 23 IV 1981; Monseñor López Trujillo: La teología latinoamericana del Cristo revolucionario fue fugaz y transitoria. Inaugurado el Simposio Internacional de Teología en la Universidad de Navarra, YA z dnia 23 IV 1981.

<sup>4</sup> Por. Mons. López Trujillo, presidente del CELAM, „Estamos viviendo una primavera religiosa en el mundo de la juventud”, Diario de Navarra z dnia 23 IV 1981.



nowią dwie podstawowe rzeczywistości chrystologii — jako kontekst Chrystusa, Boga i Człowieka.

Po tych uwagach autor prezentuje badania egzegetyczne ostatniego trzydziestolecia, odnoszące się zwłaszcza do Ewangelii. Zwraca uwagę na metodę historii form (*Formgeschichte*) oraz naukę *Dei Verbum*. Ten ostatni dokument jest wiążący w kwestiach egzegezy Ewangelii, a więc i spojrzenia na zawarty tam obraz Chrystusa.

Druga natomiast część w sposób skrótowy prezentuje i ocenia niektóre chrystologie od r. 1970. Przede wszystkim interesuje go w nich temat relacji: wiara i historia. Oczywiście, spostrzeżenia te odnoszą się tylko do Ewangelii.

W kontekście tych uwag ogólnych autor podaje pewne wnioski końcowe:

1. Ostatnie badania wyraźnie podkreślają wartość historyczną Ewangelii, przy czym autorzy niekatolicki zwracają uwagę wyłącznie na te elementy (brak zainteresowania wiarą).

2. Doktryna chrześcijańska, wyrażona zwłaszcza w Vaticanum II, podkreśla wyraźnie fakt Boskiej inspiracji w redakcji Ewangelii kanonicznych. Przesiąknięte są one działaniem Ducha Św. Interpretacja tej nauki jest jednak bardzo różna.

3. Tylko same nauki historyczne nie posiadają możliwości pełnego i pogłębionego poznania Jezusa Chrystusa. Historyczność Jego bowiem nie wyczerpuje w pełni ponadnaturalnych elementów, które zresztą są nieuchwytnie dla nauk historycznych.

4. W wielu koncepcjach chrystologicznych zauważa się wyraźny redukcjonizm. Opierają się one tylko na naukach eksperymentalnych, a w efekcie Osoba Chrystusa ukazywana jest jako odarta z wielu elementów, które zgodnie z objawieniem posiada. Koncepcja taka, pisze Casciara, jest fałszywa.

5. Do wszelkich wyników krytycznych, osiągniętych za pomocą metod historyczno-literackich, konieczne jest włączenie faktu wiary. Dopiero bowiem w jej kontekście i kontekście historii Chrystus, także i chrystologia, jawi się w całej swej kompletności i pełni.

Prezentowane następnie akta przytaczają przebieg dyskusji (s. 113-126). W formie ograniczają się one do pytań pod adresem autorów artykułów lub stanowią próbę pewnych odpowiedzi.

Zamieszczone następnie komunikaty podzielone zostały na dwie grupy odpowiadające artykułom. W związku z wystąpieniem Trujilla opublikowano komunikaty — L. Scheffczyk: Transcendencja Boga jako założenie dla chrystologii (s. 129-142); J.L. Illanes Maestre: Chrystologia *desde arriba* i chrystologia *desde abajo*. Refleksje nad metodologią chrystologii (s. 143-156); G. Rovira — Tarazona: Przesłanki chrystologii wobec teizmu antropocentrycznego (s. 157-175); R. Garcia de Haro: Chrystus i mądrość moralna (s. 177-212); R. Alvira: Nad zrozumieniem wiary (s. 213-217); A. Sarmiento: Misterium Chrystusa i znaczenie ludzkiej aktywności (s. 219-237).

Natomiast do artykułu J.M. Casciary odnoszą się następujące komunikaty — A. Diez Macho: Chrystologia Syna Człowieczego i życie trzeciej osoby, zamiast pierwszej (s. 239-251); A.del Agua Perez: Chrystologiczne *derás* (s. 253-267); A. Garcia-Moreno: Jezus Chrystus, Baranek

Boży (s. 269-297); M.A. Tabet: *Chrystologia i historyczność Ewangelii w Konstytucji Dei Verbum* (s. 299-324); A. Blanco: *Chrystologia w Konstytucji Dei Verbum* (s. 325-340); G. Aranda: *Historia Jezusa na ziemi według Flp 2,6-11* (s. 341-358); C. Basevi: *Teksty Pisma Św. o męce Chrystusa w egzegezie ariańskiej i augustyńskiej* (s. 359-385).

Drugą grupą zagadnień zatytułowana jest Misterium Syna Bożego. Otwiera ją referat N. López Martíneza, przewodniczącego Wydziału Teologicznego Hiszpanii Północnej, z siedzibą w Burgos, pt. *Magisterium chrystologiczne soborów w Konstantynopolu* (s. 393-409).

Autor na wstępie zwraca uwagę, iż oba sobory różnią się zasadniczo w przedstawionej nauce, stąd zostały omówione oddzielnie. Pierwsza część zatem prezentuje Sobór I — konstantynopolitański. Autor wskazuje, iż zawarta w nim nauka chrystologiczna stanowi potwierdzenie Nicei (325). López Martínez bardziej szczegółowo ustosunkował się do pewnych błędów, które stanowiły zasadniczą podstawę zwołania Soboru oraz omówił niektóre dokumenty uchwalone podczas obrad. Idzie tu zwłaszcza o błędy macedonizmu oraz pneumatologiczne.

Druga część stanowi jednocześnie zasadniczą treść opracowania. Mimo nauki Soboru chalcedońskiego, pojawiły się w Kościele dalsze błędy chrystologiczne, wynikłe zwłaszcza z niepełności doktryny. Na podstawie tej nauki autor ukazał nowe błędy chrystologiczne, a zwłaszcza monofizytyzm, który mówiąc ogólnie interpretował błędnie jedność ontyczną Chrystusa.

Problem aktywności teandrycznej stanowił jeden z głównych elementów błędu monoteletyzmu, który także znalazł swoją ocenę w prezentowanym Soborze. López Martínez zwraca także uwagę na Synod rzymski z r. 680, zwołany przez papieża Agatona, będący przygotowaniem do soboru w Konstantynopolu.

Sobór ten dla wyrażenia, w miarę precyzyjnego, swej nauki używa bardzo wielu przymiotników i przysłówków, co stanowi — zdaniem autora — element interpretacyjny ówczesnej chrystologii. Użyte określenia, podkreśla Martínez, należy zawsze rozumieć w kontekście historyczno-lingwistycznym. Idzie tu szczególnie o określenia: natura, a także wola i działanie. Mimo rozróżnień Sobór wyraźnie akcentuje jedność ontyczną Chrystusa. Autor podkreśla, iż pełne poznanie misterium Chrystusa nastęrcza trudności, które wynikają z relacji wiary i boskości. W końcu referatu Martínez wskazał, iż sobory w Konstantynopolu stanowią kontynuację złotej tradycji teologicznej Kościoła. Istotnym czynnikiem poszczególnych orzeczeń jest wiara, i to wiara pojęta biblijnie, oparta na tradycji patrystycznej. Istotne jest — zdaniem referenta — podkreślenie pełnego wykorzystania danych rozumowych, które muszą iść jednak zawsze z wiarą.

Kontynuacją referatu López Martíneza jest artykuł J.H. Nicolása, profesora dogmatyki z Fryburga szwajcarskiego, pt. *Jezus Chrystus, Syn Boży* (s. 411-426). Autor podkreśla na wstępie fundamentalne znaczenie prawdy o Synostwie Bożym Chrystusa, który stał się człowiekiem. Prawda ta trwa niezmiennie w Kościele, mimo błędów i różnorodnych interpretacji, poczynwszy od Soboru w Efezie. Dla jasności prezentacji referatu Nicolása można dostrzec w nim trzy zasadnicze tematy, wokół których zgrupował swe analizy.



Pierwszym z nich jest jedność w Chrystusie człowieczeństwa i bóstwa. Dokonała się ona w Osobie Słowa, z wyłączeniem całkowitego zmieszania się tych natur. W człowieku Jezusie człowieczeństwo jest zjednoczone ontologicznie z bóstwem. Następnie autor podkreśla problem przywłaszczenia przez Słowo natury ludzkiej. Wyjaśnienie tej kwestii jest zdaniem Nicolása bardzo trudne. Celem przybliżenia, teologowie posługują się dwoma analogiami, które należy rozpatrywać jako uzupełniające się wzajemnie. Idzie tu o analogie ze strony substancjalnej oraz przypadłościowej.

Kolejnym zagadnieniem jest kwestia unii substancjalnej, czy raczej unii według substancji. Porusza także temat działania boskiego i ludzkiego w Chrystusie. Ostatecznie bowiem w działaniu jest On zawsze Osobą Słowa. Całość tej grupy kończy problematyka unii hipostatycznej. Wypracowane przez teologię tomistyczną określenie zostało przez Nicolása ukazane bardziej w formie współczesnej, a tym samym zrozumialszej dla współczesnego człowieka.

Druga grupa zagadnień ześrodkowana jest wokół tematu: Osoba Jezusa Chrystusa i Słowo Wcielone. Ta sama Osoba, która istnieje wiecznie w naturze Boskiej, istnieje także w czasie w naturze ludzkiej — indywidualnej. Ten fakt nie narusza jednak w niczym ciągłego bycia Bogiem. Kolejnym zagadnieniem jest kwestia osobowości ludzkiej Chrystusa. Mimo iż misterium Wcielenia wyłącza całkowicie człowieczeństwo osobowości, które było własne, to jednak, jak pisze Nicolás: „le Verbe est devenu ce qu'il n'était pas sans cesser d'être ce qu'il était”. Osoba Słowa jest kompozycją dwóch osobowości, ludzkiej i boskiej.

Kenoza Słowa w Jezusie Chrystusie, to trzecia grupa zagadnień poruszonych w prezentowanym artykule. Nicolás dotyka tu szczególnie dwu kwestii: upokorzenia Słowa we Wcieleniu oraz niezmienności Słowa we Wcieleniu. Dzięki właśnie Wcieleniu, Bóg wszedł w historię, stał się historyczny — jak się wyraża szwajcarski teolog. Istotne jest, iż ten fakt nie narusza w niczym niezmienności Słowa, lecz bardziej jest jego pełniejszym objawieniem oraz realizmem zbawczym w historii.

Podobnie jak w poprzednim bloku i tu zamieszczono materiały z dyskusji specjalistów (s. 429-437), a następnie komunikaty. Wśród odnoszących się do referatu Lópeza Martíneza opublikowano następujące opracowania: D. Ramos-Lisson: Wokół reakcji Ambrożego z Mediolanu na apolinaryzm w *De incarnationis dominicae sacramento* (s. 441-450); P. Tineo: Chrystologia Soboru XI w Toledo (s. 451-476); M. Merino: Artykuł chrystologiczny Symbolu konstantynopolitańskiego w wyznaniach wiary wschodnich IV wieku (s. 477-497); L.M. Herran: Miejsce, jakie refleksja teologiczna pierwszych wieków przyznawała Maryi w dziele zbawczym Chrystusa (s. 499-517); J.M. Odero: Namaszczenie i chrzest Chrystusa według św. Cyryla Aleksandryjskiego (s. 519-540); J.M. Yanguas: Arianizm chrystologiczny i pneumatologiczny w IV wieku: odpowiedź św. Bazylego z Cezarei (s. 541-549); R. Bäumer: O chrystologii katolickich teologów kontrowersyjnych XVI wieku (s. 551-566); W. Paschen: Syn Maryi (Mk 6,3). Zasięg i granice interpretacji (s. 567-571); M.J. Carrasco Terriza: Aspekty chrystologiczne w ikonografii *Theotokos* (s. 573-586); M. Vecilla: Pochodzenie wyobrażeń ikonograficznych Pana Naszego Jezusa Chrystusa (s. 587-596).

Natomiast do referatu J.H. Nicolása odnoszą się następujące komunikaty zamieszczone w prezentowanych aktach: A. Miralles: Precyzje terminologiczne wokół misterium Chrystusa zaproponowane przez lekturę Soborów I i III w Konstantynopolu (s. 597-606); A. Ziegenaus: Preegzystencja Chrystusa (s. 607-625); E. Reinhardt: Słowo-Obraz i wyniesienie naturalności ludzkiej stworzonej *ad imaginem Dei* w doktrynie św. Tomasza z Akwinu (s. 627-635); A. Aranda: Chrystologia i pneumatologia (s. 649-669); J.I. Saranyana: Doktryna o *esse* Chrystusa u teologów drugiej połowy XIII wieku (s. 637-647); G. Girones: Chrystus Pan (s. 671-675); J. Belda: Dominik Sotti. Odczytanie manuskryptu *de merito Christi* (s. 677-683); C. Izquierdo: Jezus Chrystus, Verbo z serca i Słowo wcielone (s. 685-691).

Trzecia grupa tematyczna prezentowanych akt opatrzona została tytułem generalnym: Odkupiciel człowieka i Pan historii. Otwiera ją artykuł L.F. Mateo-Seco pt. Śmierć Chrystusa i teologia krzyża (s. 699-747), rozpoczynając słowami z pierwszego Listu do Koryntian: „Chrystus umarł [...] za nasze grzechy [...] i zmartwychwstał trzeciego dnia zgodnie z Pismem” (15,3-4). Tekst ten wyraża najpełniej trwającą w Kościele wiarę w śmierć Pana jako realność historyczną i jako radosną prawdę soteriologiczną.

Autor stwierdza, iż istotne jest zwrócenie uwagi najpierw na krzyż jako fakt historyczny z pełnym walorem cierpienia i dramatu zbawienia. Opisy Ewangelii oddają najpełniej wolność aktu krzyża. Ich analizy, przeprowadzone przez patrystykę, stanowią najpełniejszy obraz misterium krzyża. Mateo-Seco zwraca uwagę na tekst, J 10,18 analizowany przez Augustyna, Grzegorza z Nyssy oraz św. Tomasza z Akwinu, którzy jednomyślnie wyakcentowują wolność tego aktu, przy czym jest ona o wiele pełniejsza niż wolność męczenników. Jest to wolność przyczynowa. Śmierć Chrystusa jako fakt historyczny nie zabiera mu pełnej władzy nad życiem ziemskim, cielesnym; Jego godzina jest godziną suwerenności w pełni wolnej wolności Pana historii — twierdzi autor artykułu.

W śmierci Chrystusa oprócz przyczyn pośrednich, jak np.: Piłat, Judasz i inni można dostrzec przede wszystkim przyczynę bardziej istotną; przyczynę historyczną i zbawczą, kierowaną przez Boga. Krzyż stał się realnym wyrazem tej przyczyny śmierci, zasługującej w dziele zbawczym. Tu spełnia się w szczególny sposób Wcielenie jako ekonomia historyczna; Słowo stało się ciałem-człowiekiem, aby móc w sposób pełny umrzeć dla ludzi — głosi prof. Mateo-Seco.

Następnie autor zauważa, że w rzeczywistości śmierci krzyżowej spełnia się w szczególny sposób posłuszeństwo Chrystusa wobec Ojca, Boga wiernego i miłosiernego, który pragnie zbawienia ludzi, co więcej — pragnienie to realizuje. Tę doskonałość szczególnie jasno podkreśla List do Hebrajczyków, zwracając uwagę na perfekcyjne znaczenie i spełnienie śmierci Chrystusa. On jako Odkupiciel, jako Najwyższy Kapłan jest wynagrodzeniem za grzechy. *Pismo Św.* określa Boga jako miłość (por. 1 J 4,8), której szczególnym wyrazem jest Jezus Chrystus. Jan Paweł II powołując się na tę prawdę zwraca uwagę, iż śmierć Chrystusa przesiąknięta jest miłością, i tylko dzięki niej stanowi czyn zasługujący w tak doskonałej formie w sensie czasowym i ponadczasowym (por. *Redemptor hominis*, 19).



Następnie L.F. Mateo-Seco zwraca uwagę na relację krzyża do teologii. Jego zdaniem, szczególnie teologia musi być oparta na krzyżu jako fakcie historycznym i fakcie miłości. Teologia musi być prześiąknięta dialektyką krzyża.

Drugi referat w tej grupie prezentuje F. Ocariz Braña, profesor Papieskiego Uniwersytetu *Urbanianum*, omawiając zagadnienie: Zmartwychwstanie Chrystusa (s. 749-773).

W uwagach wstępnych autor przypomina podstawowe prawdy ważne dla właściwego zrozumienia zmartwychwstania. Jego zdaniem, godne podkreślenia jest dostrzeżenie jednej osoby Chrystusa, jednego Ja żyjącego i działającego w dwóch naturach: boskiej i ludzkiej. Natura ludzka Chrystusa — doskonały człowiek — jest złożona z materii i ducha, ciała i duszy w jedności substancjalnej.

Pierwsza grupa zagadnień prezentowanego opracowania dotyczy faktu zmartwychwstania. Śmierć Chrystusa nie stanowi tylko śmierci człowieka, w tym momencie umiera bowiem Syn Boży w swej naturze ludzkiej. Można, idąc za określeniami Ocariza powiedzieć, iż umiera Bóg w Chrystusie. Osoba Boska pozostaje jednak zjednoczona z ciałem zmarłym Chrystusa. Dzięki właśnie tej jedności, śmierć Chrystusa przybiera szczególną wartość ofiarniczą. Wydaje się, iż właśnie wówczas rozpoczyna się chwala człowieczeństwa Chrystusa.

Rozważając fakt zmartwychwstania, szczególnie istotne jest podkreślenie jego realności i historyczności. Taki obraz przetrwał bowiem w tradycji Kościoła, opartej na wierze. Ewangelia głoszona przez Apostołów podawała prawdę historycznego zmartwychwstania. Autor dotknął tu także problemu chwały Chrystusa zmartwychwstałego, podkreślając jednocześnie, iż prawdę tę jest trudno w pełni zrozumieć i ukazać teologicznie.

Druga grupa zagadnień, podjęta przez Ocariza Braña, może być określona jako uwagi na temat wymiaru soteriologicznego zmartwychwstania Chrystusa. Podkreśla on wyraźnie konieczność jedności misterium Odkupienia zarówno w jego etapach ziemskich jak i w wymiarze ponadczasowym w aplikacji do człowieka i stworzenia. Ważne jest zwrócenie uwagi na fakt, iż zmartwychwstanie Chrystusa jest przyczyną naszego zmartwychwstania.

Chrystus w chwale — tak można określić kolejną grupę tematyczną, zaprezentowaną w omawianym artykule. Zmartwychwstanie nie jest zakończeniem odkupienia świata oraz samej chwały Pana. Należy w tym kontekście zwracać także uwagę na Wniebowstąpienie oraz aktualne życie Chrystusa w chwale. Prof. Ocariz zajmuje się następnie analizą określenia: „siedzi po prawicy Ojca”. W kontekście tego określenia, właściwego znaczenia nabiera inne: „Kyrios” — Pan stworzenia.

Zdaniem autora, misterium zmartwychwstania osiąga swój szczyt w Zesłaniu Ducha Św., które kontynuuje swe istnienie w życiu Kościoła, wspólnocie Ducha. Zatem misterium Chrystusa przedłuża się w misterium Kościoła, które jest Jego pełnią. W tej płaszczyźnie Chrystus ukazuje się jako Głowa jedności członków Kościoła. Referat kończą uwagi na temat identyfikacji z Chrystusem. Nasze bowiem bycie w Synu jest byciem w Chrystusie.

Z kolei w prezentowanym zbiorze akt zamieszczono przebieg dysku-

sji i istotniejsze wypowiedzi (s. 777-789). Gdy idzie zaś o komunikaty, opublikowano następujące, odnoszące się do artykułu L.F. Mateo-Seco: E. Sauras: Sakramenty i misterium krzyża (s. 793-804); J. Stöhr: Refleksja teologiczna wokół wolności Chrystusa w męce i śmierci (s. 805-849); A. Bandera: Śmierć Jezusa Chrystusa w chrystologii Leonarda Boffa (s. 851-873); A.C. Chacon: Zasłużona wolność Chrystusa i nasza wolność (s. 875-892); J.A. Riestra: Historyczność i świętość w Chrystusie według św. Tomasza (s. 893-907).

Do drugiego artykułu w tej grupie tematycznej odnoszą się następujące komunikaty: L. Elders: *Resurrexit tertia die secundum Scripturas* (s. 909-916); W. Świerżawski: Dynamika pamiątki Pana (s. 917-927); M. Garrido Bonaño: Panowanie Chrystusa w cyklu liturgicznym Adwentu i Objawienia (s. 929-942); J. Sancho: Godność królewska Chrystusa (s. 943-956); A. Garcia-Ibañez: Misterium Chrystusa i realizm sakramentalny (s. 957-968); F. Ocáriz: Studium nad zmartwychwstaniem Chrystusa jako przyczyną zmartwychwstania ludzi, według św. Tomasza z Akwinu (s. 969-984).

Obrady podsumował A. Vilaplana, biskup z Plasencia i przewodniczący Komisji Episkopatu Hiszpańskiego dla Doktryny Wiary oraz członek Kongregacji Rzymskiej, mówiąc na temat: Wyznanie wiary w Chrystusa w łonie Kościoła (s. 989-1006).

Artykuł ten składa się z trzech części. W pierwszej omówione zostało wyznanie wiary, przez które autor rozumie głoszenie wiary, wyrażające pewność intelektualną i życiową, osiągniętą przez łaskę i zaakceptowaną z absolutną decyzją. Mając na uwadze to sformułowanie, Vilaplana poddał następnie szczegółowszej analizie wiarę niektórych Apostołów: Piotra, Tomasza i Pawła. Innym wyrazem wiary są w opinii autora orzeczenia doktrynalne, zwłaszcza chrystologiczne. Stanowią one przejaw chrystocentryzmu oraz rozwoju wielu dogmatów. Część tę kończy uwaga oparta na Deklaracji *Mysterium Filii Dei*.

Część druga artykułu poświęcona jest fundamentom antropologicznym wyznania wiary. Autor zwraca uwagę na aktywność intelektu ludzkiego w procesie obiektywnego poznawania prawdy. W procesie tym nie można jednak pomijać zaangażowania wiary, pojętej także w sensie osobowym.

W ostatniej części artykułu omówione zostały eklezjologiczne podstawy wyznania wiary. Kościół spełnia swą funkcję także jako świadek wiary, co więcej — prawda jest w nim obecna z woli samego Chrystusa, dzięki szczególnej asystencji Ducha Św.

Następnie autor opierając się na Deklaracji *Mysterium Ecclesiae* przedstawił w formie syntetycznej jej zasadnicze myśli odnoszące się do nieomyślności. 1. Tylko sam Bóg jest absolutnie nieomyślny; 2. Kościół posiada z woli Boga nieomyślność uczestnictwa; 3. Ta nieomyślność Kościoła wyraża się w bardzo zróżnicowanych stopniach; przede wszystkim w sensus *fidei fidelium*, w nauczaniu i głoszeniu pasterzy oraz specjalnie w sukcesji Piotra; 4. Nie można redukować nieomyślności tylko do daru fundamentalnego trwania w prawdzie.

Artykuł bpa Vilaplana kończą krótkie uwagi na temat relacji między nieomyślnością Kościoła i pracą teologów, którą należy rozumieć nie tyle jako ograniczenie, ile bardziej jako dar.



Prezentowane akta zamyka indeks nazwisk (s. 1009-1020).

W tak obszernej publikacji daje się zauważyć bardzo różny charakter poszczególnych opracowań. Są one jednak prawie wszystkie utrzymane w orientacji tradycyjnej. Zasadniczo przeważa doktryna św. Tomasza, wyrażana bezpośrednio lub też pośrednio. Stanowi ona główny kościec formalny i treściowy wielu opracowań. Tylko w niektórych wypadkach podjęto próby jej pewnego dostosowania do współczesności. Konsekwentnie zatem negatywnie ocenia się prawie wszystkie najnowsze koncepcje chrystologiczne, a także niektóre eklezjologiczne. Szczególnym przykładem może tu być referat Trujilla. Opinie te jednak dość często nie opierają się na bezpośredniej analizie krytycznej poglądów nowatorów. Wypada dodać, iż próbę taką, jako wyjątek, przeprowadził A. Bandera w stosunku do L. Boffa. Zresztą w komunikatach niekiedy nowe próby pośrednio dochodzą do głosu.

Dodatnim zjawiskiem wielu opracowań jest fakt, że opierają się na materiale biblijnym. Bardzo minimalnie doszedł do głosu personalizm czy metoda fenomenologiczna. Podobnie i wypowiedzi papieży, zwłaszcza ostatnich, pojawiają się dość rzadko. Wydaje się, iż nie wystarcza przytaczanie samych tekstów czy cytatów. Istotne jest przede wszystkim ich twórcze wyzyskanie, zarówno koncepcyjne jak i treściowe.

Ważnym elementem prezentowanych akt jest uświadomienie Kościołowi elementów chrystologicznych, które dziś napotykają wiele trudności zarówno interpretacyjnych jak i metodologicznych. Przemyślenia te z pewnością służyć będą w dalszych próbach i analizach, do których wyraźnie zachęca papież, jak i rocznice obu soborów. Pozytywne odczucie opinii teologów, zgromadzonych z różnych krajów, w stosunku do chrystologii przesiąkniętej wiarą, budzi nadzieję przełamania aktualnego kryzysu. Wydaje się jednak, iż konieczne jest mimo wszystko pójście naprzód i pozostawienie cennych, słusznych i pewnych sformułowań na korzyść podstawowego zadania — ewangelizacji, która wymaga także wysiłku teologicznego.

Dość zastanawiający jest fakt, iż referenci artykułów i komunikatów prezentowanych akt pochodzą z pewnego kręgu tendencji teologicznych. Daje się bowiem zaobserwować brak reprezentantów orientacji bardziej awangardowych, choćby dla przeciwwagi czy też autentycznego zetknięcia się z krytykowanymi tendencjami chrystologicznymi. Jest to bez wątpienia pewne ubóstwo, a może i zabieg.

Prezentowane akta wydane zostały w formie bardzo starannej. Można jednak dostrzec pewne braki czy błędy. Np. na s. 996 w jednym przypisie występuje aż kilka błędów. Także i w innych miejscach jawią się błędy czy niekonsekwencje w opisach bibliograficznych (por. np. s. 83, 150, 154, 808-815, 827). Niedociągnięcia te są jednak bardzo minimalne.

Zbiór akt III Sympozjum Międzynarodowego stanowi cenny wkład historycznego utrwalenia tego wydarzenia w życiu teologicznym Kościoła. Materiały tam zawarte są godne wykorzystania i przemyśleń. Mają one także wydźwięk praktyczno-pastoralny. Dziękując wydawnictwu Uniwersytetu Nawarry w Pampelunie należy oczekiwać, iż będzie ono konsekwentnie udostępniać materiały z innych, organizowanych tam, sympozjów.